

70-річчя академіка НАН України В.В. МОРГУНА

10 березня виповнилося 70 років видатному українському вченому в галузі генетики і селекції рослин, експериментального мутагенезу, генетичної інженерії, біотехнології та фізіологічної генетики академікові НАН України Володимиру Васильовичу Моргуну.

В.В. Моргун народився 1938 року в с. Новоселиця Чигиринського району на Черкащині. Закінчив Знам'янський сільськогосподарський технікум і агрономічний факультет Української сільськогосподарської академії. За відмінні успіхи в навчанні був удостоєний стипендії ім. В.І. Леніна. Свою наукову діяльність розпочав ще студентом. У 1964–1967 роках він навчався в аспірантурі УСГА за спеціальністю «генетика». Науковий світогляд Володимира Васильовича формувався під впливом школи талановитих вітчизняних та зарубіжних генетиків і селекціонерів (М.І. Вавилова, П.П. Лук'яненко, М.О. Зеленського, М.І. Хаджинова та ін.).

Від 1974 року В.В. Моргун очолював відділ експериментального мутагенезу в Інституті молекулярної біології і генетики АН УРСР. У 1986 р. його обрано директором Інституту фізіології рослин АН УРСР, який після об'єднання з генетичними відділами Інституту молекулярної біології і генетики реорганізовано в Інститут фізіології рослин і генетики (ІФРГ) НАН України.

У 1980 р. Володимир Васильович захистив докторську дисертацію. 1985 року його

обрано членом-кореспондентом АН УРСР, а 1990-го — академіком АН УРСР.

Головний напрям досліджень В.В. Моргуна — генетичне поліпшення найважливіших для України сільськогосподарських культур — пшениці та кукурудзи. Він розвинув теорію індукованої мутаційної мінливості та обґрунтував новий напрям генетичного поліпшення рослин — мутаційну селекцію. Учену належить пріоритет у встановленні мутаційної активності низки хімічних речовин і фізичних чинників, у тому числі й факторів навколишнього середовища. Володимир Васильович розкрив генетичну природу мутацій, створив унікальні форми рослин, які ознаменували розвиток окремих напрямів генетико-селекційних досліджень. Загального визнання набули праці В.В. Моргуна з питань теорії і методів гетерозисної селекції кукурудзи, створення нового типу напівкарликових сортів озимої пшениці, які поклали початок «зеленій революції» в Україні. Йому належить першість у розробленні методів практичного використання індукованих мутантів, а також у розвитку наукових основ насінництва мутантних сортів сільськогосподарських культур. Він виконав унікальні дослідження, пов'язані з генетичною загрозою, що виникла внаслідок аварії на ЧАЕС.

Значне місце в працях В.В. Моргуна відведено створенню нового світогляду стосовно генетичної інженерії, біотехнології та фізіологічної генетики. Володимир Васи-

льович уперше на рослинах усебічно схарактеризував генетичну активність нативних і модифікованих екзогенних ДНК і за їх допомогою впровадив безвекторне перенесення низки генів кукурудзи від донора до реципієнта за типом генетичної трансформації. Учений з колегами отримали перші в Україні трансгенні рослини кукурудзи. На той час це були пріоритетні дослідження не лише в Україні, а й у світі. Використавши в процесі гібридизації гамма-опромінений пилок, дослідник виявив мутаційні втрати батьківських алелів. Це явище, назване імітацією гібридизації, відіграє важливу еволюційну роль у видоутворенні, і В.В. Моргун застосував його для пришвидшення створення нових форм рослин.

Поряд із розробленням теоретичних питань Володимир Васильович постійно приділяє пильну увагу впровадженню результатів своїх наукових досліджень у практику. Створено 86 сортів і гібридів різних культур, котрі протягом 26 років висівали на полях України та країн СНД, площа посіву яких у різні часи становила 1–5,5 млн га. З-поміж цих сортів слід відзначити високоінтенсивні сорти озимої пшениці Колумбія, Смуглянка, Золотоколоса, Фаворитка, Володарка, Вінничанка, сорти з високою якістю зерна — Ятрань-60, Київська-8, Переяславка, Подольянка, Богдана та серію гібридів кукурудзи: Колективні, Ювілейний-60, 70, Титан-220 СВ, Комета МВ та ін. Створено вже п'яте покоління гібридів кукурудзи, що придатні також для використання як біопаливо. Генетичний потенціал нових гібридів (Богун, Метеор, Аметист) сягає 140–160 ц/га зерна і понад 1000 ц/га листостеблової маси. Створення принципово нового покоління сортів озимої пшениці та гібридів кукурудзи з фактичним генетичним потенціалом продуктивності — відповідно 124 і 160 ц/га — дало можливість В.В. Моргуну започаткувати новий напрям наукових досліджень з отримання в Україні врожаїв зернових понад 100 ц/га. Це нова для України філософія хліба, що

допоможе вивести нашу державу на рівень передових країн Європи. Зібрану вченим колекцію цінних зразків пшениці й кукурудзи ІФРГ визнано національним надбанням.

Володимир Васильович зробив вагомий внесок у скарбницю наукових знань. Його загальний науковий доробок становить понад 460 друкованих праць, у тому числі 6 монографій, серед яких добре відомі «Мутационная селекция пшеницы», «Экспериментальная изменчивость кукурузы» та 102 авторські свідоцтва і патенти. Він головний редактор таких фундаментальних наукових видань, як «Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть», «Фізіологія рослин в Україні на межі тисячоліть», «Живлення рослин: теорія і практика», перекладного видання «Применение физиологии в селекции пшеницы».

В.В. Моргун — талановитий організатор науки, досвідчений вихователь наукових кадрів. Під його керівництвом захищено 14 кандидатських і 6 докторських дисертацій. Він засновник і керівник широковідомої наукової школи з експериментального мутагенезу й теоретичних основ селекції рослин. Володимир Васильович підтримує тісні наукові зв'язки із зарубіжними колегами, бере активну участь у міжнародній науковій співпраці з іноземними установами близького і далекого зарубіжжя.

Багато сил та енергії вчений віддає науково-організаційній діяльності. Він координує наукові дослідження з питань фізіології, генетики і селекції рослин, протягом багатьох років був заступником академіка-секретаря та є членом Бюро Відділення загальної біології НАН України. В.В. Моргун входить до складу Міжвідомчої комісії з питань біологічної та генетичної безпеки при РНБО України. Він заступник голови секції Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, президент Українського товариства фізіологів рослин, голова спеціалізованої ради Інституту фізіології рослин і генетики НАН України із захисту доктор-

ських і кандидатських дисертацій за спеціальностями «фізіологія рослин» і «генетика». Його неодноразово обирали президентом Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М.І. Вавилова. Володимир Васильович — головний редактор журналу «Фізіологія і біохімія культурних рослин», член редколегій часописів «Цитологія і генетика», «Вісник українського товариства генетиків і селекціонерів», «Науковий вісник Ужгородського університету (Серія: Біологія)», «Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин», «Насінництво».

У центрі незмінної уваги В.В. Моргуна — питання продовольчої безпеки держави та відстоювання її інтересів і незалежності в галузі селекції рослин та насінництва, створення й широкого впровадження нових перспективних сортів озимої пшениці та гібридів кукурудзи в аграрний сектор країни. Під керівництвом ученого значно зріс авторитет Інституту фізіології рослин і генетики НАН України, його розробки набули широкого визнання. Протягом останніх десяти років інститут посідає перші місця в конкурсах установ НАН України за досягнення найкращих показників у винахідницькій роботі.

Визначні особисті заслуги Володимира Васильовича перед державою в розвитку вітчизняної науки принесли йому заслужений авторитет і повагу. В.В. Моргун — двічі лауреат

Державної премії України в галузі науки і техніки та Державної премії СРСР, премії президентів академій наук України, Білорусі і Молдови, премії ім. В.Я. Юр'єва НАН України. Його нагороджено орденами князя Ярослава Мудрого V ступеня, Жовтневої революції та «Знак Пошани», нагрудним «Знаком Пошани», почесними грамотами Президента НАН України та численними медалями, дипломами і грамотами. За професійні заслуги Володимирові Васильовичу присвоєно звання «Кращий винахідник сільського господарства СРСР», «Кращий винахідник Академії наук УРСР», «Винахідник року НАН України у 2004 році», «Заслужений діяч науки і техніки України», «Лідер агропромислового комплексу 2004 року», «Лідер України». Він переможець у номінації «Людина року 1997» Ради Американського бібліографічного інституту міжнародних досліджень. У 2001 р. його обрано почесним академіком Угорської академії наук.

Указом Президента України від 7 березня 2008 р. В.В. Моргуну присвоєно звання Героя України із врученням ордена Держави.

Наукова громадськість, колеги та учні щиро вітають Володимира Васильовича з ювілеєм, зичать йому міцного здоров'я, творчого довголіття, успіхів у всіх починаннях і нових наукових звершень задля добра Вітчизни.

70-річчя

академіка НАН України І.К. ЯНСОНА

18 березня виповнилося 70 років відомому українському фізику академікові НАН України Ігорю Кіндратовичу Янсону.

І.К. Янсон народився 1938 р. у Харкові. Після закінчення в 1961 р. Харківського університету його діяльність нерозривно пов'язана з Фізико-технічним інститутом низьких

температур ім. Б.І. Веркіна НАН України, де вчений уже майже сорок років завідує відділом. Тут у 1966 р. він захистив кандидатську, а у 1976 р. — докторську дисертації. З 1979 року Ігор Кіндратович — член-кореспондент Національної академії наук України, а з 1992 р. — дійсний член НАН України.